

IRODALMI KRÓNIKA — A KÖNYVNAPOK KÖNYVEI

Illés Béla: A vígszínházi csata

Legmagab� és legemberibb hangú regényírónk, Illés Béla «A vígszínházi csata» című könyvével jelent meg az idei könyvnapon. Nehéz volna megállapítani ennek a könyvnek a műfaját, mert ahhoz, hogy regénynek nevezhessük, hiányzik belőle az epikai bűvészet, a regény szerzői terjedeleme. Viszont a történelmi eseményeknek akkora zsúfoltságot markolja össze, annyira mélyen és realisan világítja meg az egész magyar nemzet legdönthetőbb történelmi szakaszának napjait, hogy már tárgyánál fogva is nagyobb igénye van annak, hogy egyszerűen csak elbeszélésnek minősítsük. A műfaj kérdése azonban másodrendű kérdés ebben az esetben. Ami számunkra, ami Illés Béla új művének irodalmi és emberi értékét meghatározza, az változatlanul a szerző írásművésze, emberhátráló tereje, amely ezt a könyvet is a könyvnapok legkeresettebb szépirodalmi alkotásai közé lépteti elő.

«A vígszínházi csata» eseményének színhelye az a Budapest, amelynek akkori lakói ezt a színhelyet nem ismerték. Pedig az események a szó szoros értelmében a fejük felett játszódtak le. Nem tudtak azokról az emberfeletti csatákról, hőstettekről, amelyekben Illés Béla könyvének hősei, Kovács Szvetlana szovjet hadnagy, Ignatyov tábornok, Voroncov százados és a többiek, vettek részt, nem ismerték még azt a politikai erjedést sem, amely a Kovács János urasági család sorsából besorozott honvédek agyában, szívében indult meg már akkor. Azt is csak inkább sejtették, hogy a fejük felett tozoló véres csaták nemcsak egyéni sorsukat, hanem az egész magyarság sorsát döntik el. Mert Budapest népe ezekben a drámai napokban az óvóhelyek mélyiségeiben szűkölt, éhezett, didergett, halálfélelemben, rettegésben élt. Egy-egy becsapódó gránát, aknák, bombák robbanása nyomán bekövetkezett rengés, egy-egy belámuló sebesült véres tekintete hírelte csak számukra azt, ami a levegőben, az utcákon, a tereken, az üres épületekben lejátszódik.

Illés Béla regénye részben történelmi hűséggel, de meglevenél erővel, színes, elbeszélő tehetséggel, igazi emberi hangon mondja el most könyvében, mi is történt ama napokban a pincék, a esatornák alvilágában kergetett, a gettóba kényszerített Budapestben kívül és felül.

A cselekmény akkor indul el, amidőn Sztálin generalisszimusz parancsára a budapesti harcokból már kivonták a nehéztüzérséget s ezzel Sztálin megmentette Budapest jelentékeny részét a teljes pusztulástól.

A város létéért és nemléteért, lakossága életéért és haláláért folyó gigászi küzdelem minden részletét utcaról-utcará, házról-házra mutatja meg teljesen hitelesen, megrázó erővel Illés Béla egy magyarszámazási leány, szovjet hadnagynak feljegyzéseiben. Az égő házak lángtengere, gomolygó sötét füstje felett, mint két fehér galamb szállt ennek a magyar hazájába újra visszatartott hős leányunk és Voroncov kapitányunk szerelmi története. Talán azért annyira szívemarkoloz ez a történet, mivel olyan szavakban jut kifejezésre, amelyek kimondásait a háború eseményeinek zajlása minduntalan a szerelmesek torkára forrasztja. És mégis ez a hangtalan szerelem olyan üde dalalással kíséri a háború révedt ordításait, üvöléseit, mint a hegyipatak forrgetegét a hegyipatak vidám éneke.

Illés Béla ebben a regényében is megszólaltatja az egyszerű emberek egyszerű érzéseit, beszédeit, amelyekben egyformán jut kifejezésre a gyűlölet, a bajtársasság, az életvidámság, a történelmi humor és az egyszerű emberek eredeti, világos észjárása. Bár ezeknek az alakoknak az arcát gyakran elrejt a háború vére, verejtéke, fekete pora, mégis a külső, sötét színárnyalatok alól is kitör az ott ragyogó az emberi arcok csillogása.

Az egész eseményt aranyfonalként húzódik végig a szovjet katonák emberisége. Ez az emberiség lépten-nyomon beáramlik úgy a parancsok, mint a névtelen köztonák magartatásában. Ők is

nehezen jutnak kenyérhez, de erről lemondanak és azonnal odaadják egész kenyérgépezetüket, amikor egy beomlott pincesorban az éhségtől már teljesen elerőltenedett gyermekekre, öregekre találunk.

Az első magyar asszony, akit a regény hősnője Budapestben találkozik, franciánul kér tőle kenyeret és Kovács Szvetlana magyar szavakkal adja át neki a cipőt. Általában a kenyérnek az apoteozise Illés Béla könyve. A verszag és a romok füstszaga fölött úgy lebeg a szovjet katonák által osztogatott kenyér illata, mint az emberiség, a jószág tiszta áldozati füstje. Mindenhova, ahol az éhhalál vízióit látta már az emberek, mint a fészabadtó, a megmentő jelent meg a szovjet katonák kenyere. Fel kell itt jegyeznünk a könyvnek egyik legmélyebb értelmű mondatát: «Őségi legenda, hogy a katonakenyér tud beszélni és döntő órákban beszél is. Bölcsesben, mint az ember, bátrabban és jószágosabban».

A könyv elején szovjet katonák, emberi érzésükre hallgatva osztogatnak kenyeret, viszont a könyv végén a legfőbb parancsnokság a budapesti győzelem utáni szervezés két legfontosabb feladatát halározza meg és ezt Usakov tábornok így szövegezi meg. Az egyik: «Meg kell menteni Budapest népét az éhhaláltól.» A másik: «Vissza kell adni a sokszor megcsalt, sokat szenvedett magyar népnak a hitét, az életkedvét.» És így engedte át a főparancsnokság Budapest élelmezésére a Szovjet Hadsereg cegéldi, szolnoki és kecskeméti élelmiszerraktárait. Élelmiszerszállítás céljaira kétszázötven teherautót adott az ideiglenes magyar kormánynak. A gyerekek számára cukrot, a betegek számára gyógyszer utaltak ki.

Igy győzelmeskedett Budapest népe, de jóságos is. Illés Béla művének számos emberi motívumából az anyaszeretel megrendítő, megkínnyeztető példái szeretnénk meg kiemelni. A vértanú-anak sorsának ábrázolását felejtethetetlenül az olvasó lelkébe vésődik annak az aradiutcai öreg nénikének az alakja, aki minden szovjet katonát magyarul szólított meg és érdeklődött fia, Nagy István sorsa iránt, akit 1942. szeptemberben kiűltek ki a harcteretbe és 1943. január 9-é óta nem érkezett hír felőle. Mindenkinek pontos leírását ad a fiáról és minden szovjet katonához így könyörög:

— Ha találkozná vele, mondja meg neki — az Isten is megáldja —, hogy nagyon-nagyon várjuk, hogy hazajöjjon.

Ugyanílyen szent anyaezést talál a felszabadított gettóban, ahol egy öregasszony a neki nyújtott félcipőt nem ette meg, bár az éhhalál küszöbén áll, hanem kosarába rejtezte, azzal, hogy erre a kenyérre a gyermekeknek lesz szüksége. Mikor megkérdezik tőle: hol a gyerek? — Így felel: «Hogy hol van, azt nem tudom pontosan. Két és fél év előtt kivitték a frontra, ahonét csak egyetlenyszer irhatott levelet, szegénykém — ezelőtt tizenhét hónappal. Azóta hallgat és biztosan éhezik, szegény. Istenem, Istenem, milyen éhes is lehet az én szegény kis fiam...»

Az egyszerű emberek egyszerű érzésének megindító tolmácsolása mellett mély és bonyolult lélektani rajzokat is kapunk a könyvben. Ezek közül a legérdekesebb a Szovjetunióba emigrált magyar kommunista leányának, Kovács Szvetlánának a lelki fejlődése, amely megvilágítja, miképp lesz a hős szovjet női hadnagyból az újra megtalált magyar hazáját forrón szerelő magyar hazafi. Ezt a fejlődést Illés Béla különlegesen finom fról eszközökkel és lélektani valóságossággal rajzolja meg.

Az alakok közül Kovács Jánosnak, az Eszterházy-birtokok egykori bérrese politikai átalakulásának biztos vonalvezetése ugyancsak mesteri tollra vall.

Illés Béla könyve szerencsésen alkalmazza és vegyíti könyvében a történelmi, az emberi, a politikai motívumokat, ezért mindenképpen a magyar irodalom nagy nyereségének kell tekintenünk.

Parragi György

Az igazi Arany János

I.

A közeledő könyvnapok egyik legértékesebb és legnagyobb figyelmet érdemlő kötet: «Arany János válogatott költeményei»-nek új összeállítása és kiadása, amely nagyon régi hiányt pótol.

Helyesen tették Arany János válogatott költői műveinek összeállítását, hogy a kötet előszavának élére Horváth Mártonnak a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Akadémiáján tett legutóbbi megállapításait írják: «Haladó irodalmi hagyományaink nem egyértelműek forradalmi irodalmi hagyományainkkal. Helytelenül járna el az, aki a magunk irodalmi múltjából csak három nevet hangztatna jelszövegekre: Petőfit, Adyt és József Attilát.»

Arany János költészeté valóban legemesebb haladó irodalmi hagyományaink egyikét tárja elénk és károsan szűkítene a haladó magyar irodalom körét, ha abból Arany János nagyszerű alkotásait kifejezték.

A magyar népi demokrácia kultúrelétele nem is törekszik ilyesmire. Erre csak az elmúlt évtized irodalompolitikai irányítói törekedtek, akik hol meghamisították, hol megfizették Arany János költészetét.

II.

Teljesen igaz az a megállapítás, hogy Arany János meghamisítása már a Ráth Mór által kiadott első «Teljes Arany»-kiadásban kezdődött, amikor — kétszázötven reakciós politikai céllal eláruló ál-filológiai pontossággal — a versek végén, külön függelékben közölték azokat a verseket, amelyek Arany János életében nem kerültek kötetbe.

A feudálkapitalista rendszert oly könnyedén kiszolgáló irodalomtörténészek és állílófogusok így tüntették fel a dolgot, hogy Arany János ezeket a «függelék»-verseket nem tekintette igazi alkotásainak egyenértékűnek és így azok csak az «akadémiai papírselejteket», «mondacsok» szomszédosságába valók.

Pedig a valóság egészen más volt, Arany János annakidején sem a Bach-korszakban, sem a kiegyezés korának első évtizedében nem adhatta ki ezeket a verseket, amelyeknek legnagyobb része a költő forradalmi korszakából, a szabadságharc idejéből, az 1848/49-es évekből való.

A Horthy-faszizmus Arany-«mellátói» között szintén sok reakciós, szolgaleltű irodalomtörténész és filológus akadt. Ezek folytatták a ferencjózsefi Magyarországon elkezdett Aranyhamisítást és szintén «kifelejtették» az Arany-kiadásokból a forradalmi hangulatú, a néphadseregét lelkesítő műveket.

Bűn terbeli természetesen a kapitalista könyvkiadás is, amely kizárólag a minél nagyobb profit szerzését tűzte ki céljául. A kapitalista könyvkiadás többnyire sajnálta az új nyomdai szedés árát és — nem törődve azaz, hogy a változatlan régi kiadásokkal folytatódik Arany meghamisítása — egyszerűen a raktárakban fekvő régi matricákat használta fel.

A most megjelent «Arany János válogatott költeményei» című kötetben Arany Jánosnak eddig csupán «függelék» jelzővel szerepelt műveiből néhány véglegesen bekerült a többi költemény sorába. Ebben a kötetben nincs többé «függelék» és nincsenek többé másodrendűnek bélyegzett versek, hanem a művek időrendi sorrendben kerülnek az olvasók elé.

Egészen másképp értelmezhetjük a versek időrendi sorrendben való megjelenése után Arany János költői útját. Új értelme kap sok olyan későbbi verse is, amelyet eddig azért nem tudtunk

kellően méltányolni, mert a félreletl verserek tartalmazott utalásokat.

Egyáltalán nem túloz e kötet érdekes előszava, amikor hangoztatja, hogy Arany Jánosból még 1877-ben sem lúnt el az elbukott szabadságharc fájdalma és 1877-ben, élete alkonyán új verseiben sokszor éppen azokra a régi költeményekre utalt, amelyek a reakciós magyar irodalom szemlélet és a magyar nép szellemi kincsével uszorszkodó kapitalista könyvkiadás hltványul elikkasztotta a magyar nép elől.

III.

«Arany János válogatott költeményei»-nek ezúttal könyvnapkiadásában nem «függelék»-ként tájáljuk a «János pap országa»-t, az «Örökség»-et, az «Április 14-én»-t, a «Róza Sándor»-t, a «Béa o tamm»-t a «Rásüt az esthajnat»-t és a «Van-e olyan?»-t.

Az «Április 14-én» című forradalmi versből idézzük ezeket a bátor, harcoss stíroflákat:

Egy a pálya, egy a végcél!
Élet, vagy dícsó halál!
Fel, fel a nagy küzdelemre!
A sorompó nyitva áll.
Zászlónkon a szent jelleg:
Csak az holdog, aki küzd;
Ki még most is tántorogna,
Annak többé nincsen út.

Függelenség! Ez a jelszó,
És szabadság a nagy cél!
Teljes független szabadság: —
Nem kell semmi, ami fél.
Zárt üvegküzében tengődve
A szabadság nem tenyész:
Élet, vagy halál jöjjön ránk,
Csak hogy legyen egy egész.

A «Van-e olyan?» stíroflái tulajdonképp toborzó ének szövegeinek készültek, mert Arany János teljes lelkesedéssel segítette elő a honvédek verbuválását:

Van-e olyan hamvába hőll
úriút,
Aki mostan fegyvert fogni nem
akar?

Fegyvert fogni, fegyverkezni
esztára,
Magyar hazánk védelmére,
javára?

Nem! Arany János nem volt elzárkózó költő, nem volt üvegküző bűjt művésze, nem volt arisztokratikus gög megszállottja, nem volt a szabadságharc passzív szemlélője, nem volt Petőfi Sándor opponense! Aranyt és Petőfit csak azok állíthatják szembe egymással, akik tudatosan meg akarják hamisítani Arany János értelmét!

IV.

Más volt Arany János és más volt Petőfi Sándor lélekalkata. Más volt Arany János és más volt Petőfi Sándor temperamentumának hőkoka. De közös céllért zengtek daljaikat, a dolgozó magyar nép szabadságáért, emberségéért, felemelkedéséért. Örökségük, akár ha adó, akár kifejezetten forradalmi hagyományt tükröz vissza, egyívű tartozik — a felszabadult magyar milliók kincsé közé. A magyar nép — Petőfi Sándor hagyatéka után — most átveszi Arany János hagyatékát is.

Sós Endre

Megnyílt a Lánchíd vendéglő
Virágos tetőterasszal :: Levegő :: Kilátás
Zene: HÁBER FRÉDI, MIKLÓSY.

A lényeg költője

Hriszto Botev válogatott írásai

Abban az esztendőben, amelyben Petőfi Sándor magyar költő hős halált halt népe szabadságáért, született délebbre, a rózsaoaj és dohány országában, Bulgáriában egy másik költő, Hriszto Botev, hogy huszonhét esztendőskorában ugyanúgy hős halált haljon népe szabadságáért. Nem ismertük eddig. A kis népek uralkodó osztályainak politikája vigyázott arra, hogy a kis népek ne sokat tudjanak egymásról, szabadságharcokról, mozgalmakról, erejükéről, egymáshoz testvéri hangon szóló költőikről: az irodalomtörténetek csak a hazai és a nyugati «előkelő» országok irodalmával foglalkoztak, elnyomás alatt tartott népekben azt az illúziót akarván kelteni, hogy a saját «kis nép» elér az előkelő társaságban, a többi nem. A kis népeknek fel kellett szabadulniok, szemüknek ki kellett nyílnia, hogy felismerjék: voltak társaik a multban is.

Hriszto Botev a bolgár nép Petőfije volt. Nevének hallatára egy elnyomott nép ugyanazt érezte, mint a minépnünk akkor, ha Petőfi nevét hallotta: költészetét épígy igyekezett kiszajlítani minden politikai csoport, amely a szabadságot és testvériséget csak mutató jelszónak használta, mint nálunk, mint a többi országban. Hriszto Botev a népről és a népekért élt és írt, mint Petőfi, hazája felszabadításáért harcolt és meghalt, mint Petőfi, a világ egyetöden ma már megvalósult szocialista eszméket vallotta az elmúlt század harmadik negyedében, amikor az európai munkásmozgalmak fejlődésével már konkrétabb formákat öltöttek, mint Petőfi idején. 1871. április 20-án, Galacra írta le a következő sorokat huszonhét esztendőskorában:

«Hiszek a földgolyón élő embernek a földjénél is megalkolásra irányuló egyesült, általános erejében»

Es a lársadalom megbontatlan kommunista rendjében, mikor a testvéri munka, a szabadság és egyenlőség megszabadítja az összes népeket százados kintjaitól és mindennemű gyötrelmeiktől.

Es az éz világos, életet fakasztó szellemében, amely megerősíti valamennyi nép szívét és lelkét, hogy a kommunizmust forradalommal győzelemre vigye és megvalósítsa.

Es az egész emberiség egységes és oszthatatlan hazájában és az összes javak közös birtoklásában.

Vallom az egyedüli szent kommunizmust, a társadalmi betegségek megszüntetését és az egész világ eljövendő kommunista rendjét.»

Ennek a hitvallásnak jogyében, ennek a világnézetnek mindennél termékenyebb talaján kelt ki és érett be költészet, amelynek őszinteségét halálával pecsételte meg.

Nem írt sokat: mindössze huszonöt verse maradt ránk és politikai cikkei, amelyeket bukaresti emigrációjában írt. De ez a huszonöt vers, amelyeknek mindegyike a nép szívéhez tött s nemzedékeken át őrizte bennük lisztán az igazságos szabadság eszméjét, a lényeg költészetét jelent: minden — akkor magányosan bolyongó — elnyomottak vágyát a szeretetűán, a társalnak fájdalmat magáéban érző, népének sorsát minden érzékeny idegészláva érző ifjú keserű kintját, a világosan látó szellem lázadó és lázító kiállásait, a bátor hitet a jövőben, az áldozat hűségét vállalását, a régi hősök tisztelését, a jámboran tűró nép felvilágosítását, a gyengék védelmét, a gyűlöletet az elnyomók iránt. A versek a nép hangján szólnak egyszerűen, tömören, sokszínűen, erővel, de ez az egyszerűség egy rendkívüli értelmű és sokoldalú kultúrán esizolódott művészet. Botev apja tanító volt Bulgáriában, művelt és lelkes ember a 11 fát Oroszországba küldte gimnáziumba: az odesszai «Gör nemcsak Puskin szellemét lehelte, de eleven kapcsolatot is a progresszív orosz értelmiséggel forradalmi írásokkal, forradalmi ifjúsággal.

Az orosz nép legjobbjának hité és harcai adták meg az erőt a török enyomás alatt lévő hazájába visszatérő fiatalember-

nek a maga haccához, egy progresszív kultura adta meg a formák és a kifejezés biztonságát az elnyomott kis nép költőjének, hogy a halhatatlanságot a költészet lényegéhez méltó formában szolgálja meg, hogy szenvedélyes szeretetével népe iránt a jelen és a jövő előtt egyformán világosan tudjon kifejezést adni. «Szerezzük népünknek olyan határtalanul, ahogyan Botev szerelte» írta a bolgár nép felszabadulásának nagy vezetője, Dimitrov, 1946-ban, «szolgájuk népünkkel olyan őszintén, olyan önfeláldozó lelkesedéssel, ahogyan Hriszto Botev szolgálta.» Verseiben a jövő zászlói lengenek: a boroslyán és a hazszalkom színe és illata a hősökre szól, az anya átkát a forradalmi harcokkal egyetértő apa oldja fe, a gyászolót fel kell, hogy emelje a mindennél ündöklőbb sírfelára: «Igazságért esett el ő, igazságért, szabadságért...» Vigasztal és zászló adó népe kezébe, hitet a jövőben, utat mutatva a jövő felé, amelyből ma már jelen lett felszabadult hazájában. Hírcipi cikkeiből, amelyekel romániai emigrációjának öt éve aall írt, egy széleskörűen tájékozott, politikai programját világosan körvonalazó, élesszemű, a szatira fegyverével is kitűnően bánni tudó, magaskultúrájú szellem ismer meg a magyar olvasó s megismeri azokat a nézeteket, amelyek a mult század hetvenes éveiben már pontosan azt vallották, pontosan azt ismerték fel, amelyeket ma, a megvalósult szocializmus fényében lát az egész haladó világ.

Néhány mondat: «A tudomány és az ipar minden egyes fellendezése és tökéletesítési eljárása, ha nem lehet hasznosítani a gyakorlatban és ha nem származik belőle haszna a szegénynek épígy, mint a gazdagnak, káros a haladásra és a szabadságra, követhetéstülppen az emberiség boldogságára is.» Vagy: «A jötkönység nem kutatja a szenvedések okait, nem is törekszik arra, hogy ezeket az okokat megszüntesse, csupán a következmények gyógyításával foglalkozik, csak belőmi a száját az éhezőknek, elaltatja a szenvedőt, az elégedetlenkedőt pedig hozzászoktatja a rabsághoz és a türelmezhez.» Egy külvárosi szemlálomban lakik, ahol olyan erős a fagy, hogy a fa, de a kő is széthasad tőle, rongyal leszakadnak róla, éheznek, de innen frott leveleiben azon kesereg, hogy még semmit sem tudott tenni népcéért, hazájáért.

Öt évi emigráció után tért vissza hazájába, hogy élére álljon annak a kázadásnak, annak a nemzetfelszabadító harcnak, amelyet kétszáz társával vívott meg a bolgár hegyekben. Hírtört a gyilkos golyó, a Sztára Platinna hegység fennsíkján.

A mi első könyvnapunk, június 2-án, amelyen először kerülnek a magyar olvasókönyvek kezébe Botev versei és egyéb írásai, összeesik a nagy bolgár költő halálának évfordulójával, amely azonban a költő hazájában nem gyászünnepe, hanem a szabadság ünnepe. Minden június 2-án tömeges zarándoklatok el a magas hegyen álló emlékműhöz, amelynek helyén Botevnek meg kellett halnia a szabadságért s a testvéri bolgár nép felszabadulás óta minden június 2-án már a megvalósult szabadságot ünnepeleltek e napon. Nálunk a kultúra ünnepe ez a nap s új kultúránk gazdagodását jelenti a testvéri társadalmak nagy költőinek megismerése is; ünnepeink és hétköznapjaink összefonódnak, nemcsak a jelen tapasztalatainak hatnak termékenyítően egymásra, de a mult értékeinek megismerése is. Botev körszánkálással fiatal arcából Petőfi és Kosuth szemének ismerős tüzei néznek ránk s munkásságának megismerése más világításba állítja elénk Bulgária számunkra eddig ismeretlen kulturális múltját is. A magyar könyvnapra kiadott Botev-könyv, amelyet a bolgár nép feleltethetetlen nagy vezetőnek, Dimitrovnak, Botevról írt sorai vezettek be, Képes Géza szép és gondos fordításában és a költőről frott tanulmányával, a kötet végén alapos és jó jegyzetekkel kerül a magyar olvasó elé.

Bródy Lili